

Міністерство освіти України
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

МАРУН Микола Євдокимович

УДК 372.880.83

**ФОРМУВАННЯ УМІНЬ І НАВИЧОК ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ
В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ**

13.00.02 – теорія і методика навчання
української мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2000

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова Міністерство освіти України.

Науковий керівник – член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор
Біляєв Олександр Михайлович

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор **Паламар Лариса Михайлівна**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри української філології для неспеціальних факультетів

– кандидат педагогічних наук, професор **Потапенко Олександр Іванович**, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут імені Григорія Сковороди, завідувач кафедри української мови і літератури

Провідна установа – Херсонський державний педагогічний університет, кафедра українського мовознавства, Міністерство освіти України, м. Херсон

Захист дисертації відбудеться “25” лютого 2000 р. о 14-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (01030, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01030, м.Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “21” січня 2000 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.П.Рудницька

Загальна характеристика роботи

Актуальність та доцільність дослідження. На сучасному етапі розбудови держави зростає соціокультурна роль ділового мовлення, вагомість його місця в структурі мовної освіти та життєва необхідність досконалого володіння ним кожним школярем. Виконання цього завдання повинна забезпечувати будь-яка школа України в інтересах нормального відновлення історичної справедливості.

Юридичною базою для цього є Закон про мови в Україні, урядова постанова “Державна програма розвитку української мови та інших національних мов в Україні до 2000 року”. Положення Закону і постанови закріпилися в Конституції України, згідно з якими “держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах життя на всій території України”. У цих документах велика увага приділяється вживанню української мови в актах державної влади, міжнародних договорах України, а також в інших ділових паперах державних, місцевих органів виконавчої влади, організацій, підприємств, установ.

Ці важливі життєдіяльні сфери людських стосунків обслуговує літературне усне і писемне ділове мовлення. Воно реалізує себе в офіційно-діловому стилі, який “обслуговує адміністративно-господарську діяльність, законодавство та інші ділянки життя, пов’язані з діловодством, звітністю та документацією” (М.І.Пентилюк і “задовольняє в документальному оформленні економічного, виробничого, культурного та іншого життя членів суспільства в повсякденно-діловій, офіційно-документальній сфері їх спілкування” (М.Ф.Марахова).

Нові соціальні завдання освіти ставлять і нові вимоги до вдосконалення теорії і практики навчання ділового мовлення школярів. Проблемі формування культури мовлення приділена належна увага в дослідженнях мовознавців, психологів, методистів.

Так, питання визначення основних умов розвитку, вдосконалення мовленнєвої культури учнів висвітлено у працях з мовознавства (Н.Д.Бабич, І.К.Білодід, Р.О.Будагов, В.С.Ващенко, В.В.Виноградов, А.П.Коваль, В.Г.Костомаров, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ, І.Г.Чередниченко, Л.В.Щербата та ін.).

Психологічні аспекти цієї проблеми досліджено Б.Ф.Баєвим, Л.С.Виготським, П.Я.Гальперіним, М.І.Жинкіним, І.О.Зимньою, З.І.Калмиковою, О.М.Лентьєвим, А.К.Марковою О.І.Синицею, та іншими.

Ця проблема знайшла широке відображення в лінгво-методичній концепції В.О.Сухомлинського.

Добрими помічниками в підвищенні ефективності знань з ділового мовлення є методичні праці відомих науковців О.М.Біляєва, М.Н.Кожині, В.І.Масальського, Г.І.Ніколенко, Л.М.Симоненкової, О.В.Текучова, С.Х.Чавдарова, К.П.Щепіної та багатьох інших, які характеризуються встановленням оптимального співвідношення між теорією і практикою засвоєння учнями основних ділових паперів, формування умінь і навичок писемного мовлення.

Але спостереження за навчальним процесом, анкетування учителів, аналіз констатуючого зрізу свідчать про те, що словесники відчують значні труднощі у проведенні систематичної роботи над формуванням ділового мовлення в учнів 5-9 класів через відсутність достатньої кількості спеціальних вправ, нових методичних посібників, ТЗН, фото-фільмотек,

які б допомагали мовникам по-новому працювати в період розбудови національної системи освіти.

Усе зазначене вище пов'язано з тим, що:

а) у методиці розвитку зв'язного мовлення недостатньо висвітлюється питання формування в учнів умінь і навичок ділового мовлення;

б) у шкільних підручниках відсутні чіткі лінгвістичні поняття щодо писемних ділових документів, термін “ділове мовлення” взагалі ні у програмі, ні в підручниках не вживається;

в) недостатньо розроблена система вправ з цієї ділянки роботи;

г) розширились і зміцнилися позиції ділового мовлення, воно стало атрибутом державності, в його межах живе кожний громадянин України.

Таким чином, вибір теми дослідження зумовлений, з одного боку, соціальною значущістю володіння діловим мовленням як засобом спілкування, а з іншого, – невисоким рівнем культури усного і писемного мовлення учнів середньої школи, недостатнім опрацюванням проблеми лінгво-методикою.

Виходячи з актуальності проблеми, темою дослідження обрано “Формування умінь і навичок ділового мовлення в учнів 5-9 класів”.

Проблема дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні принципів навчання ділового мовлення для учнів 5-9 класів загальноосвітньої школи та виявленні умов ефективного засвоєння знань з цього питання і відповідних умінь їх використання у практичному житті.

Об'єктом дослідження є процес вивчення умінь і навичок ділового мовлення на уроках української мови в 5-9 класах.

Предмет дослідження – методика формування умінь і навичок ділового мовлення в учнів 5-9 класів.

Мета дослідження полягає у розробці ефективної методики поетапного формування умінь і навичок ділового мовлення в учнів 5-9 класів, збагачення їх словника з подальшою мовленнєвою реалізацією.

Гіпотеза передбачає: рівень знань учнів з ділового мовлення підвищиться, якщо ефективно впровадити поетапне засвоєння знань на основі пакету понять і комунікативної діяльності на текстовій основі, враховуючи їх вікові та психологічні особливості, мовленнєві здібності, рівень розвитку мовного чуття.

Завдання дослідження:

1) вивчити практику роботи над діловим мовленням на уроках української мови в 5-9 класах загальноосвітньої школи;

2) з'ясувати рівень оволодіння учнями діловим мовленням (індивідуально-педагогічні і методичні фактори);

3) визначити лінгвістичні, психологічні та методичні умови формування умінь і навичок ділового мовлення на уроках мови;

4) розробити систему вправ з ділового мовлення, міні-словник для учнів 5-9 класів, перевірити їх ефективність.

Методологічною основою дослідження служить:

- ідея національного і духовного відродження України.
- положення матеріалістичної діалектики про суспільну природу мови, мовлення і зв'язок їх з мислеоформлюючою функцією;
- взаємозв'язок чуттєвого та національного у навчанні;
- концепція перебудови народної освіти в умовах відродження національної самосвідомості, спрямована на різнобічний розвиток особистості та її мовленнєвої діяльності;

- здобутки лінгво-методики в галузі мовленнєвої діяльності;
- дані вікової та педагогічної психології.

У процесі роботи використано такі **методи дослідження**:

- вивчення лінгвістичної, психолого-педагогічної і методичної літератури;
- аналіз чинних програм і підручників;
- аналіз усних і письмових робіт учнів 5-9 класів;
- констатуючий зріз і дослідне навчання;
- спостереження за динамікою формування понять і відповідних умінь у процесі формування ділового мовлення за досвідом роботи вчителів української мови і літератури міських і сільських шкіл Вінницької, Київської, Черкаської областей;
- вивчення досвіду роботи вчителів рідної мови;
- теоретично-практичний аналіз процесу формування ділового мовлення за розробленою дисертантом методичною системою;
- кількісна обробка експериментальних даних.

Дослідження проводилося у три етапи впродовж 1996-1999 років.

На **першому етапі** (1996 – 1997 рр.) з'ясовувалися теоретичні та практичні аспекти проблеми – вивчення навчального процесу, узагальнення та систематизація педагогічного досвіду, опрацювання лінгвістичної, психологічної, дидактичної, методичної літератури, розробка і проведення діагностичних завдань (орієнтуючих зрізів констатуючого експерименту в 5-9 класах).

На **другому етапі** (1997 – 1998 рр.) вивчався стан формування усного й писемного ділового мовлення школярів, опрацьовувалися матеріали для експериментального навчання.

На **третьому етапі** (1998 – 1999 рр.) проведено експериментальне навчання, проаналізовано його результати. Перевірка ефективності дослідного навчання проводилася шляхом зіставлення рівнів мовленнєвого розвитку учнів 5-9 класів експериментальних та контрольних груп, аналізу результатів виконання учнями контрольних завдань.

Експериментальною базою дослідження і впровадження були середні школи: Рокитнянська № № 1, 2 (довідка №135 від 25.08.99), Іванівська (довідка № 44 від 16.08.99), Журавлинська (довідка №36 від 15.08.99) Ставищанського району Київської, Гайсинській №1 (довідка №48 від 28.06.99) Вінницької, № 10 (довідка № 59 від 25.06.99), №14 (довідка № 66 від 27.06.99) міста Умані, Паланській (довідка №41 від 30.06.99) Уманського району Черкаської областей.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше розроблені і теоретично обґрунтовані системи занять з ділового мовлення в 5-9 класах, яка узагальнено відображає зміст, методи викладання, форми педагогічного впливу на учнів і ступінь результативності їх навчання. В науковий обіг і практику навчання введено параметри оптимізації процесу засвоєння, вироблення умінь і навичок ділового мовлення, визначено його структуру на лексичному і граматичному рівнях, розроблено методику навчання школярів ділового мовлення та міні-словник. Подальшого розвитку дістала методика поетапного формування культури ділового мовлення в школярів.

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні принципів і методів, що лежать в основі навчального процесу; у розробці ефективності системи навчання ділового мовлення в учнів 5-9 класів.

Практичне значення вбачаємо у створенні нової методичної системи вивчення ділового мовлення школярами, в розробці серії усних і письмових вправ і завдань на різних етапах навчання української мови в школі.

Матеріали дисертації містять теоретично-методичні рекомендації для удосконалення програм, підручників і посібників. Основні результати дослідження можуть бути використані в роботі учителів-словесників та викладачів педагогічних інститутів, університетів.

Особистий внесок автора полягає у:

- побудові й експериментальній апробації теоретико – практичної моделі формування умінь і навичок ділового мовлення в учнів;
- теоретичному та експериментальному обґрунтуванні методики формування культури ділового мовлення у школярів;
- уточненні традиційних та сучасних принципів, методів навчання культури ділового мовлення, які сьогодні активно використовуються у навчальному процесі.

Вірогідність та аргументованість результатів дослідження забезпечена методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій, застосуванням комплексу методів, адекватних об'єктові, предметові, меті та завданням дослідження, дослідно-експериментальною роботою і можливістю її відтворення, кількісним та якісним аналізом отриманих результатів формування умінь і навичок ділового мовлення на заняттях з рідної мови в 5-9 класах.

На захист виносяться:

- наукове обґрунтування принципів та засобів їх реалізації, що забезпечують ефективність проведення уроків з ділового мовлення;
- методична система роботи з ділового мовлення, прийоми і методи її організації з опорою на міжпредметні зв'язки, спрямовані на формування в учнів ділової лексики, збагачення їхнього словника, практичне використання ділового мовлення в різних мовленнєвих ситуаціях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися і одержали схвалення на наукових університетських конференціях (УДПУ ім. Павла Тичини, м.Умань, НПУ ім. М.П.Драгоманова м.Київ; 1995-1999 рр.), міжвузівській науковій конференції (м.Переяслав-Хмельницький, 1997), Міжнародній конференції “Українсько-польські літературні зв'язки” (м.Тернопіль, 1998); 6-й Міжнародній конференції “Мова і культура” (м.Київ, 1998), традиційних серпневих учительських конференціях м.Умані, Уманського району Черкаської і Ставищанського району Київської областей (1998, 1999 рр.), у виступі по Черкаському телебаченню “Рось” (1999 р.).

Публікації

З них основні положення викладені в 5 фахових журналах та збірнику наукових праць, що входять до видань, затверджених ВАКом України, 1 навчальному посібнику, 4 навчальних і методичному посібниках у співавторстві, а також матеріали дисертації висвітлені в 1 збірнику наукових праць та 4 науково-методичних статтях газет “Освіта України”, “Освіта”.

Особистий внесок здобувача. З 15 друкованих робіт 11 написані здобувачем самостійно; у чотирьох колективних навчальних посібниках (див. № № 6, 7, 8, 9 у переліку) автору належать: в № 6 – с. 8 – 11, с. 11 – 12, с. 14 – 16, с. 18 – 20, с. 23 – 26, с. 37 – 49, с. 50 – 69, с. 76 – 93; в № 7

– с. 5 – 39, с. 81 – 95, с. 95 – 117; № 8 – с. 5 – 51, с. 74 – 88, с. 88 – 103, с. 121 – 148, № 9 с. 51 – 110, с. 122 – 169, с. 205 – 251.

Із 666 сторінок усіх навчальних посібників надрукованих у співавторстві 411 належать 62% здобувачеві (підтвердження № 165 від 27.08.99).

За матеріалами дослідження опубліковано 15 навчально-методичних посібників та наукових статей.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел та додатку. Повний обсяг дисертації становить 180 сторінок, у тому числі має 21 таблицю. Список використаних джерел містить 233 найменування на 19 сторінках, один додаток – на 7 сторінках.

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовано актуальність, визначено об'єкт, предмет і завдання дослідження, сформульовано його гіпотезу, схарактеризовано методи та етапи роботи, розкрито вірогідність, науково-практичну значущість одержаних результатів.

У першому розділі дисертації – “Лінгвістичні основи методики ділового мовлення” - висвітлюється питання про місце і роль усного і писемного ділового мовлення в процесі державотворення.

На основі аналізу значного за обсягом теоретичного матеріалу зроблено висновок, що ділове мовлення – це такий різновид усного і писемного офіційно-літературного стилю, який обслуговує сферу ділових відносин управлінських апаратів на державному, адміністративно-господарському рівнях, сферу судових засідань, дипломатичних, комерційних переговорів, офіційних зустрічей, військових команд, а також задовольняє потреби в документальному оформленні ділових стосунків як між членами суспільства, так і між державними, приватними установами і організаціями шляхом видання указів, постанов, наказів, актів суспільно-політичного та економічного життя.

Усі ці важливі сфери суспільно-ділових відносин стосуються сьогоденної школи, з випускників якої буде формуватися в наступні десятиліття управлінський апарат, адміністративно-господарські, державні і приватні організації, установи і підприємства.

У зв'язку з новими соціальними завданнями освіти, наданню українській мові державного статусу, в дисертаційному дослідженні визначено ефективні лінгво-методичні засади роботи над діловим мовленням у школі. Це, насамперед, – лінгвістичні знання і дидактичні принципи, або положення, які зумовлюють доцільний вибір методів і прийомів навчання, забезпечують належний рівень формування в учнів умінь і навичок усного і писемного мовлення.

Навчити добре володіти мовою можна лише при вдосконаленні змісту, форм, методів і прийомів у комунікативно-діяльнісному, функціонально-стилістичному аспектах (О.М.Біляєв, М.С.Вашуленко, В.І.Іваницька, О.Ю.Купалова, Т.О.Ладжинська, М.П.Львов).

Цей підхід ґрунтується на нових досягненнях лінгвістичної науки (лінгвістика тексту).

У дисертаційному дослідженні використано наукові досягнення нової галузі науки – психолінгвістики (теорії мовленнєвої діяльності), багато положень якої дозволили по-новому побачити проблему навчання зв'язних висловлювань (І.О.Зимня, О.П.Клименко, О.О.Леонт'єв, Т.М.Ушаков, О.М.Шахнарович та ін.).

У висвітленні лінгво-методичних засад роботи над формуванням умінь і навичок ділового мовлення в учнів 5-9 класів розкрито використання провідних принципів навчання: науковість, систематичність, перспективність, наступність, зв'язок теорії з практикою, наочність, свідомість, доступність, зв'язок навчання з вихованням, а також принципи, які рекомендує чинна програма “Рідна мова” в 5-11 класах – комунікативно-діяльнісний лінгводидактичний, культурологічний і проблемно-пошуковий. Всі ці принципи виступають в органічній єдності, доповнюючи один одного.

Для лінгвістичного обґрунтування потреб і вибору методичних засобів, способу організації розв'язання досліджуваної проблеми враховано науково-методичні поради О.М.Біляєва, Є.М.Дмитровського, О.В.Текучова, Л.П.Федоренко,

У другому розділі – “Теорія і практика формування ділового мовлення в учнів 5-9 класів” – аналізуються методичні посібники, програми, навчальні посібники, досвід роботи вчителів з проблеми.

Для одержання вихідних даних, що характеризують рівень знань учнів 5-9 класів з ділового мовлення, виявлення форм і прийомів роботи, у процесі дослідження було проведено анкетування вчителів. Воно допомогло з'ясувати, яке місце в навчанні займає ділове мовлення. Із 103 вчителів Вінницької, Київської, Черкаської областей тільки 15% приділяють належну увагу діловому мовленню.

На основі відвіданих уроків рідної мови у 5–9 класах, анкетування вчителів та учнів, бесід з ними, вивчення шкільної документації було зроблено завдання констатуючого зрізу, в якому взяли участь 411 учнів 5–9 класів шкіл з українською мовою навчання, зокрема:

5 класи	–	90;
6 класи	–	91;
7 класи	–	85;
8 класи	–	76;
9 класи	–	69 учнів.

Аналіз результатів виконання завдань констатуючого зрізу засвідчив, що учні 5-9 класів не мають достатнього рівня знань з ділового мовлення:

рівень готовності до оволодіння діловим мовленням	констатуючий зріз педагогічного експерименту
добрий	32%
задовільний	38%
незадовільний	30%

Це зумовлено такими причинами:

- а) нечітким розумінням семантики слів;
- б) недостатньою методичною підготовкою вчителів-словесників до роботи над формуванням умінь і навичок ділового мовлення у школярів,

внаслідок чого на уроках відсутня система опрацювання офіційно-ділового стилю як різновиду літературного мовлення.

Звідси – недостатній рівень ділового мовлення у школярів.

У третьому розділі – “Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою” – розкривається мета і завдання, суть, зміст і методика дослідного навчання, хід формуючого експерименту, аналізуються його результати.

Експеримент мав на меті перевірити ефективність пропонованої методики роботи над формуванням умінь і навичок ділового мовлення в учнів 5-9 класів, упорядкувати міні-словник.

У зв’язку з цим ставились **завдання**:

1. Виробляти уміння розрізняти елементи виучуваних стилів з метою попередження впливу одного стилю на інший, що забезпечить навчання діловому мовленню, розуміння його екстралінгвістичних чинників та мовних особливостей.

2. Ефективно застосовувати стилістичні прийоми (редагування, стилістичний аналіз, конструювання).

3. Активізувати роботу учнів з усного і писемного ділового мовлення.

Для реалізації програми дослідного навчання робота проводилася у три етапи:

- **перший** – пізнавально-пошуковий (1-е півріччя 5-9 класи);
- **другий** – пізнавально-формуючий (2-е півріччя 5-9 класи);
- **третій** – формуючо-систематичний (5-9 класи).

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити комплекс критеріїв для перевірки ефективності дослідження. Вони відповідали таким головним вимогам:

- узгоджувались із загальними критеріями ефективності навчального процесу;
- стимулювали пізнавальну діяльність учнів;
- сприяли об’єктивній оцінці кінцевого результату.

Формуванню умінь і навичок у процесі навчання ділового мовлення сприяв науково обгрунтований відбір принципів, методів і прийомів навчання, який визначається навчально-виховними завданнями, специфікою роботи, віковими можливостями учнів.

Запроваджуючи нетрадиційний підхід до вивчення ділових паперів, пропонується ввести в діючу програму і чинні підручники поняття “ділове мовлення”. Адже “докорінна перебудова нашого суспільства зумовлює необхідність як нової культури матеріального виробництва на ринкових засадах, так і нової культури ділової взаємодії вільних, рівноправних економічних партнерів, що спілкуються на основі горизонтальних зв’язків. Ринок – це не просто місце купівлі-продажу товарів та послуг, а ще й особлива логіка, психологія, етика, тобто значне культурне підґрунтя, яке треба готувати заздалегідь для забезпечення перспективи ефективного ділового партнера суб’єктів ринку” (М.С.Дороніна), і починати вирішення цієї загальнодержавної проблеми, на нашу думку, потрібно зі школи.

Суть розробленої методичної системи полягає в обгрунтуванні важливих принципів навчання усного (привітання, оголошення, розповідь про себе при вступі у навчальний заклад) і писемного ділового мовлення відповідно до чинної програми, яке реалізує себе в офіційно-діловому стилі, націленої на подальше засвоєння ділової лексики, збагачення сло-

вникового запасу учнів, закріплення орфографічних та пунктуаційних навичок. Наприклад, при вивченні:

1. іменників, які уточнюють місце і час, вивчати оголошення;
2. числівників – доручення;
3. телеграми – простих речень;
4. заяви – простого і складного речень;
5. протоколу – складних речень.

Для опанування цими знаннями велику увагу відводилося таким формам роботи над матеріалом: узагальнений характер повторення раніше вивченого матеріалу; посилення фактора самостійності учнів в оволодінні знаннями, здійснення індивідуального підходу в роботі над граматичними завданнями; цілеспрямована позакласна робота; врахування професійної спрямованості учнівських інтересів, що знаходять свій вияв у системі факультативів.

В основі методів навчання ділового мовлення враховувалися взаємодія вчителя і учнів у роботі над матеріалом, логічні (мислительні) операції, що входять у структуру відповідного методу, рівень пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання.

Значну роль у вдосконаленні й розвитку структури навчання відводилась **засобам навчання**, зокрема використанню дидактичного матеріалу, наочності, технічних засобів навчання.

Засвоєння теоретичних понять здійснювалося поетапно:

1. На першому етапі учні освоювали пакет понять, уявлень (повідомлення, мова, мовлення, висловлення, текст, лист, адреса, оголошення, розписка, протокол, заява, автобіографія).

2. На другому етапі навчання засвоєння ділового мовлення здійснювалося головним чином у процесі комунікативної діяльності на текстовій основі.

Серед п'яти стилів виділявся офіційно-діловий як стиль ділового мовлення. Типова ситуація спілкування, в якій використовується цей стиль, викладалась учням у такому вигляді:

де? сфера вживання висловлення	Для чого? мета вживання висловлення	кому? адреса висловлення
Офіційна обстановка	повідомляти (проінструктувати)	один – багато

Засвоєння знань здійснювалася на текстовій основі з використанням наочності. Це сприяло ефективному формуванню умінь і навичок ділового мовлення.

Завдання і вправи передбачали органічний зв'язок із вивченням лексики, морфології, синтаксису, що сприяло виробленню навичок правильного відбору навчального матеріалу залежно від сфери і мети вживання, адресата висловлення.

Експериментальні і контрольні класи добиралися приблизно з однаковим складом учнів і рівнем їхньої мовної підготовки.

За час дослідного навчання проведено по чотири контрольні роботи у 5-9 класах. Їх мета – перевірити ефективність навчання ділового мовлення за пропонованою методикою: як учні оволоділи стилістичними уміньми і

навичками аналізувати відповідні тексти, складати на їх основі ділові папери, створювати власні висловлювання в офіційно-діловому стилі, бачити й усувати стилістичні недоліки і редагувати написане.

Зрізові роботи посідали важливе місце у системі контролю за експериментальним навчанням. Зіставлення одержаних результатів у контрольних і експериментальних класах засвідчило значне підвищення якості знань і умінь ділового мовлення в експериментальних класах:

кількість учнів, що правильно виконали завдання	
експериментальні класи	контрольні класи
81%	64%

Учні експериментальних класів загалом засвоїли залежність змісту пропонованих завдань від стилю тексту. Більшість з них правильно виконали завдання. У контрольних класах показники нижчі в загальному на 17%.

Після підсумкового етапу педагогічного експерименту рівень готовності учнів експериментальних класів до оволодіння діловим мовленням виглядав так:

рівень готовності учнів до оволодіння діловим мовленням	контрольний зріз педагогічного експерименту
добрий	38%
задовільний	57%
незадовільний	5%

Отже, аналіз результатів експериментально-дослідного навчання показав, що пропоновану методику формування умінь і навичок ділового мовлення у 5-9 класах можна вважати ефективною, оскільки в ході дослідного навчання забезпечувався активний розвиток стилістичного диференційованого зв'язного мовлення школярів. Показники контрольних робіт в експериментальних класах на 17% вищі, ніж у контрольних. Експеримент підтвердив ефективність розробленої методики.

На підставі результатів дослідження зроблено такі висновки.

Зрізові завдання в міських та сільських школах засвідчили обмеженість знань у ділового мовлення в значній частини учнів 5-9 класів, невисокий рівень їх мовленнєвої культури. Вивчення шкільної документації, бесіди з учителями, анкетування допомогли виявити основні труднощі в роботі над дослідженням: відсутність науково обгрунтованої системи знань, недостатність нової методичної літератури з проблеми і спеціальних публікацій у фахових виданнях.

Дослідне навчання дозволяє стверджувати, що:

а) успішному засвоєнню поняття “ділове мовлення” сприяє його вивчення на основі теорії поетапного вивчення ділового мовлення. Особлива увага надається першому і другому етапам формування пакету понять і уявлень і засвоєнню ділового мовлення у процесі комунікативної діяльності на текстовій основі через систему вправ;

б) при розгляді сфери вживання мовних засобів слід урахувувати таку послідовність: “завдання мовлення – особливості мовлення – мовний за-

сіб”, завдяки чому здійснюється систематизація знань про ділове мовлення, формується поняття стилю як своєрідної сукупності мовних засобів;

в) одержані знання повинні закріплюватися у процесі застосування системи вправ, побудованої з урахуванням стилістичних умінь, що формуються, а також характеру навчальної діяльності учнів (рецептивна, репродуктивна, продуктивна діяльність).

г) організація роботи над діловим мовленням потребує врахування індивідуальних особливостей школярів, їх мовленнєвих здібностей, рівня розвитку мовного чуття;

г) поняття ділового мовлення краще засвоюються шляхом зіставлення офіційно-ділових текстів з текстами інших стилів (наукового, публіцистичного);

д) формування умінь і навичок в учнів ділового мовлення повинно мати цілеспрямований характер і проводитися в стрункій системі, що ґрунтується на функціонально-стилістичному підході;

е) навчальну роботу з ділового мовлення слід проводити систематично упродовж усіх років навчання учнів у школі, особливо в 5 – 9 класах, де вивчаються розділи “Лексикологія”, “Фразеологія”, “Морфологія”, “Синтаксис”, даються найбільш повні уявлення про українську мову та її системну організацію;

є) ефективність роботи над формуванням ділового мовлення значною мірою підвищиться за умови використання на уроках рідної мови мовленнєвих взірців, тобто системи офіційних текстів і усних висловлювань, зміст яких концентровано представляє національну культуру часів формування державності (Київської Русі) і до наших днів – початку ХХІ століття.

Основні положення і висновки дисертації можуть бути використані в удосконаленні програм, створенні шкільних підручників мови та методичних посібників.

Для подальшого удосконалення формування умінь і навичок ділового мовлення важливо продовжити розробку методики проведення занять з ділового мовлення у 10–11 класах. У ході дослідження виявлено потребу вдосконалити програми, а також підручники з рідної мови, зокрема у доборі дидактичного матеріалу до вправ, ввести в уживання поняття “ділове мовлення”.

Перспективним і актуальним, на нашу думку, є укладання словника з ділового мовлення для учнів середньої школи.

Основні ідеї та положення дисертації висвітлено у таких друкованих працях:

1. Марун М.Є. Українське ділове мовлення: Навчальний посібник. – Умань, 1998 – 416 с.

2. Марун М.Є. Українське ділове мовлення: вчора, сьогодні, завтра // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях та колегіумах. – 1999. – №2. – С. 237 – 242.

3. Марун М.Є. Ділове мовлення в школі // Дивослово. – 1999. – №10. – С. 20 – 22.

4. Марун М.Є. Чи тотожні поняття мова і мовлення? // Дивослово. – 1999. – № 6. – С. 11-13.

5. Марун М.Є. Рідна мова на рівні світових стандартів / Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова. Ч.ІІІ. – К.: Логос, 1999. – С. 128-135
6. Марун М.Є., Торчинський М.М. Українська орфографія та пунктуація в таблицях: Навчальний посібник. – Умань, 1994. – 120 с.
7. Марун М.Є., Торчинський М.М. Синтаксис української мови: Навчальний посібник. – Умань, 1995. – 122 с.
8. Мартинюк Т.К., Марун М.Є. Морфологія сучасної української мови: Навчальний посібник. – К., 1996. – 154 с.
9. Крамаренко В. І., Марун М. Є., Миколайчук М. Н. Із чистих народних джерел. Навчальний посібник. – К., 1996. – 270 с.
10. Марун М.Є. Формування ділового мовлення в учнів середньої школи / огляд методичних посібників/ // Освіта України. - №23/ 147/. - 9 червня 1999. – С. 6.
11. Марун М.Є. Використання ТЗН на уроках української мови як засіб розвитку пізнавального інтересу, підвищення якості знань учнів //Мовознавство. Літературознавство. Методика: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – К: “Знання”, 1999.– С. 246 – 256.
12. Марун М.Є. Ділове мовлення в шкільному курсі рідної мови // Освіта України. - № 36 / 160 /. - 1 вересня 1999. – С.7.
13. Марун М.Є. Формування ділового мовлення в школярів // Українська мова і література в школі. 1999. – № 3. – С. 19-22.
14. Марун М.Є. Робота над діловим мовленням у школі // Освіта України. - № 48-49 (173). - 24 листопада 1999. – С. 7.
15. Марун М.Є. Ми і рідна мова // Всеукраїнський громадсько-політичний вісник “Освіта”. - № 58-59(479-480). - 8-15 грудня 1999. – С.6.

Марун М.Є. Формування умінь і навичок ділового мовлення в учнів 5-9 класів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови. –Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, Київ, 1999.

У дисертації викладено науково обгрунтовану та експериментально перевірену методичну систему роботи над формуванням умінь і навичок ділового мовлення в учнів 5-9 класів, логічно і грамотно висвітлені найважливіші вимоги на сучасному етапі, що стосуються українського ділового мовлення в світлі Закону про мови.

Запропонована в дослідженні методика сприяє підвищенню якості навчання ділового мовлення школярів.

Ключові слова: мова, мовлення, формування, ділове мовлення, міні-словник, система роботи з ділового мовлення.

Марун Н.Е. Формирование умений и навыков деловой речи у учащихся 5-9 классов. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения украинскому

языку. – Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 1999.

Диссертация посвящена исследованию проблемы обогащения устной и письменной деловой речи учащихся 5 – 9 классов на уроках родного языка. Обоснованные принципы и методика работы с учениками представляют собой новое направление в области теории и методики обучения деловой речи, которая базируется на учете психологических и психолингвистических факторов в процессе овладения знаниями.

В работе излагается научно обоснованная и экспериментально проверенная методическая система работы по формированию умений и навыков деловой речи школьников, обоснованы актуальность исследования, установлены его цель, объект, предмет, сформулирована гипотеза и задачи, освещается научная новизна, теоретическая и практическая значимость исследования, определены основные дидактические и методические функции школьного учебника по украинскому языку.

В первом разделе рассмотрено лингвистические понятия, которые легли в основу исследования (устная и письменная деловая речь, лингвометодические подходы, методы, приёмы обучения), исследовано различие в их трактовании. Проанализирован ход решения проблемы в современной школе, из выпускников которой будет сформирован в следующие десятилетия управленческий аппарат, административно-хозяйственные, государственные, частные учреждения и предприятия.

Во втором разделе анализируются методические пособия, школьные программы и учебники, предоставлен опыт лучших учителей Винницкой, Киевской и Черкасской областей по рассматриваемой проблеме.

В результате констатирующего среза знаний, умений и навыков выявлены типичные недостатки в работе по деловой речи в школе, что помогло выделить главные задачи экспериментального исследования. Установлено, что доминируют низкий и средний уровни. Это ещё раз подтверждает актуальность избранной нами темы исследования.

В третьем разделе проверено эффективность методической технологии и поэтапного формирования культуры речи у учащихся.

Создавая систему упражнений для исследования, мы исходили из того, что это должна быть логически продуманная последовательность умственных действий и операций, которые основаны на знании особенностей коммуникативных качеств речи.

Изложены результаты экспериментального исследования: обоснованы формы и методы проведения учебных занятий, определены оптимальные приёмы контроля учебной деятельности школьников. Анализ результатов формирующего эксперимента свидетельствует об эффективности предложенной методики деловой речи в учащихся 5 – 9 классов.

Материалы диссертации дают теоретико-методические основания для совершенствования программ, учебников и пособий. Основные результаты исследования могут быть использованы в учебно-воспитательном процессе школ различных типов, педагогических училищ, институтов, университетов.

Ключевые слова: язык, речь, формирование, деловая речь, мини-словарь, система работы над деловой речью.

Marun Mykola Yevdokymovych. Forming the 5-9th forms pupils' skills and habits in business speech.-Manuscript.

The thesis is promoted to maintain candidate scholar degree in pedagogics; speciality 13.00.02 – theory and methods of teaching the Ukrainian language. – National pedagogical university named after M.P.Dragomanov, Kyiv, 1999.

The scientifically substantiated and experimentally checked methodical system of the work on forming the 5-9th forms pupils' skills and habits in business speech and the most important demands as to the oral and written business speech in the light of the Law about languages are logically and competently stated in it.

Methods proposed in the thesis favour to raise quality of teaching business speech of pupils.

Key words: language, speech, forming, business speech, lexical minimum, the system of work on business speech.